

MOĞOL İSTİLASI (1220-1265)

YAYIN TANITIMI

Ahmet YAVUZ

Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Genel Türk Tarihi
Yüksek Lisans Öğrencisi
ahmetyavuz1935@gmail.com
ORCID ID: 0000-0001-9209-6895

Genceli Kiragos, Moğol İstilas 1220-1265, Post Yayın Dağıtım, Tercüme: Mahmut Kemal Bey, Günümüz Türkçesine Aktaran ve Notlandıran: Fuat Hacısalihoğlu- İlhan Aslan, İstanbul, 2018, 168 sayfa, ISBN: 978-605-9444-79-8

Tarih, kaynaklara bağlı kalarak tezlerini savunmaya çalışan, olaylar hakkındaki teyidini kaynakların karşılaştırılması sonucunda yapan bir bilim dalıdır. Bu bilim dalında kaynaklar, birinci elden kaynaklar ve ikinci elden kaynaklar olmak üzere kategorize edilir. Birinci elden kaynaklar, -hepsi böyle olmasa da- genellikle olaylar hakkında şahitlik taşımaktadır. Belge niteliği taşıyan kaynağı yazan kişinin şahitliği ne kadar yakınsa, eser de o derece önemli olmaktadır. Birinci elden kaynakların olaylar hakkında bilgiler taşıyor olması bazı problemleri de beraberinde getirmektedir. Bu problemlere ilk olarak objektiflik meselesi örnek verilebilir. Birinci elden kaynaklar, olayların yaşandığı dönemde veya olaylardan bir süre sonra kaleme alındıkları için kayıtların genelde olayı aktaran kişinin yaşam tarzından fikirler ve dönemin toplumsal zihniyeti hakkında fazlaca görüş içermesi normal kabul edilebilecek bir sorundur.

Türk tarihi için önemli olan kaynakların birçoğunun farklı dillerde yazıldığı görülmektedir. Bu yönden Ermeni dilinde yazılan kaynakların Türk tarihinin aydınlatılması açısından önemli bir yeri vardır. Özellikle Vardan Vartapet, Aknerli Grigor, Genceli Kiragos gibi kişilerin vakayinameleri önemli yer tutmaktadır. Günümüzde kişilerin dil öğrenme olanakları artsa da dil bariyerinin aşılması çok güçtür. Bu güçlüğün üstesinden gelmek şüphesiz çeviri eserler sayesinde olacaktır. Bu çalışmada tanıtımını yapacağımız Genceli Kiragos'un "Moğol İstilas (1220-1265)" isimli kitabı, dilimize tercüme yoluyla kazandırılmış olan önemli bir eserdir. Bu eseri okumadan önce yazarı hakkında bilgi sahibi olmamız, eseri anlamak ve eserin aktardığı bilgilerin zihniyetine açıklık getirmek için önemlidir.

"Genceli Kiragos" ya da Batı literatüründe geçtiği hali ile "Kirakos Gancakeç" veya "Kantez Agesti" önemli bir Ermeni tarihçi olarak kaynaklarda geçmektedir. Hakkında kesin biyografik bilgilere sahip olamadığımız Kiragos'un doğum tarihinin kitapta "Suriyeli Hekim" başlığı altında vermiş olduğu bilgiden yola çıkarak 1200-1210 yılları arasında olduğunu söyleyebiliriz. Kiragos, "Getik" manastırında eğitim görmüş olup daha sonraki dönemde "Hovhannes Vanakan" ile vakit geçirme fırsatı olmuştur. Vanakan'ın mağarada ders verdiği sırada Moğol saldırısına uğramışlar ve Vanakan ile Kiragos, Moğollar tarafından esir edilmişlerdir. Bu esaret döneminde Moğolların, kendilerinden memur olarak yararlandığı bilinmektedir. Kiragos'un, Hıristiyan kültürü içinde büyümüş olduğunu, doğru ve yanlış belirleme ölçeğini Ermeni yaşantısı ve dini inancından aldığını belirtmekte fayda vardır. Kiragos'un 1271 yılında vefat ettiği bilinmektedir.

Moğolların seferleri sonrasında akına uğrayan milletler başlarına gelenleri kaydetmişlerdir. Özellikle Ermeni kaynaklarının Moğolların ve dönemin tarihinin aydınlatılması açısından fazlaca faydası olmuştur. Ermeni kaynakları içerisinde Moğollar hakkında fazlaca bilgi veren kitap ise Kiragos'un eseridir. Bu eser "Ermenistan Tarihi" adını taşımakta olup, kitap 65 bölüm-

den meydana gelmektedir. Fakat ele aldığımız eser ana kaynağın sadece bir kısmının çevirisinden oluşmaktadır. Bu tercümenin Ermeniceden Fransızcaya, “Edouard Dulaurier” tarafından çevrilen ve “Journal Asiatiques” dergisinde “Les Mongols d’apres les Historiens Armeniens” adıyla 1848 yılında yayımlanan eser esas alınarak Türkçeye aktarıldığı bilinmektedir. Eseri Türkçeye ilk çeviren, 1928 yılında Arap harfleri ile neşreden ve “Türkiyat Mecmuası’nda” yayınlayan “Mahmut Kemal Bey’dir”. Eserin, Mahmut Kemal Bey tarafından çevirisi “Ermeni Müverrihlerine Nazaran Moğollar” başlığı taşımaktadır. Ele aldığımız çalışma içinde Mahmut Kemal Bey’in çevirmediği bazı bölümler “Robert Bedrosian’ın” İngilizce çevirisinden tamamlanmıştır. Mahmut Kemal Bey’in dilimize tercüme ettiği bu eseri Arap harflerinden Latin harflerine yani günümüz Türkçesine aktaran ve notlandıran kişiler “Fuat Hacısalihoğlu” ve “İlhan Aslan’dır”. Fuat Hacısalihoğlu, Ordu Üniversitesi tarih bölümü genel Türk tarihinde doktor öğretim üyesi olarak görev yapmakta olup, İlhan Aslan’ın da tarih bilimine çeviriler ve akademik kitaplar sunduğu bilinmektedir.

Ele aldığımız, Genceli Kiragos’un yazdığı “Moğol İstilasası (1220-1265)” adlı kitap “Post Yayın Dağıtım” tarafından 2018 yılında, toplamda 168 sayfa olmak üzere yayımlanmıştır. Kitabın içindekiler kısmından sonraki sunuş bölümünde eseri günümüz Türkçesine aktaranların kısa bir düşüncesi yer almaktadır. Daha sonra gelen ön söz kısmında ise Edouard Dulaurier’in fikirlerine yer verilmekte olup, Dulaurier’in yaptığı çevirinin üç adet el yazması kitaptan meydana geldiği söylenmektedir. Bu iki kısımdan sonra kitap içerik bakımından bilgi vermeye başlamaktadır. Kitabın içinde 39 alt başlık bulunmakta olup, bunlar 17-150. sayfalar arasında kapsamaktadır. Başlıklar hakkında açıklama yapıldıktan sonra 151-158. sayfalar arasında bibliyografya, 159-168. sayfalar arasında da dizin yer almaktadır.

Kitabın özeti de kısaca şu şekildedir: Moğol akınları Gürcistan Kralı Laşa’yı firara mecbur etmiştir. Kıpçak grupları Gürcü kraldan iskân edebilecekleri toprak istemişler, verilmeyince de Gence bölgesine sığınmışlardır. Sultan Celaleddin, Gürcüleri Ermeni takvimine göre 674 yılında hezimetle uğratmıştır. Ermeni ve Frenklerin, Harezmlere karşı aldığı galibiyet sonrasında Tatarlar Celaleddin’i Amid’e koalamış ve Sultan bu çatışmada vefat etmiştir.

Cengiz Han, devleti Karakurum’dan yönetmekte olup, onun vefatı sonrasında başa Ögeday geçmiştir. Çarmağan adlı komutan kuzeydoğuya sevk edilmiş ve kışlak olarak kullanılacak Mugan ovasına kadar ilerlemiştir. Daha sonra Prens Avak’ın Tatarlar eline esir düşmesi anlatılmaktadır. Çarmağan hastalandıktan sonra yerine geçen Baçu Gurteci zamanında “Teodoziyopolis” şehri üzerine akın yapılmıştır. Daha sonra Köseadağ mevkiinde Rum Sultanlığı ile Moğollar karşılaşmış ve Moğollar üstün gelmiştir. Kitap içerisinde Lampron Prensi Konstantin’in isyanı hakkında bilgiler de aktarılmakta olup daha sonraki başlıkta Gürcü David’in başa geçmesi konu edilir.

Ermenistan ordusu başkumandanı Simbat ile Sultan Gıyaseddin’in oğlunun Han’ın sarayına gitmesi hakkında bilgi verilmektedir. Kitabın bir sonraki kısmında ise Batu’nun Mangu’yu desteklemesinden bahsedilir. Hülâgü’nün Batu ve Sartak’ın topraklarına girdiği görülmekte olup, daha sonra Alamut kalesini alarak Bağdat üzerine sefere çıkmıştır. 707 senesinde Bağdat tahrip edilmiş ve halife öldürülmüştür. Moğol ilerleyişi sonrasında Kutuz’un ordusu hücum etmiş ve Kit Boğa komutasındaki Moğol ordusunu 709 yılında yenmiştir. Kitabın son bölümünde, Hülâgü ve Berke arasında yapılan savaştan bahsedilmektedir. 714 senesinde Hülâgü ve Hristiyan eşi Dokuz Hatun vefat etmiştir.

Kitabın içeriğinden kısaca bahsettikten sonra kitabın aktardığı bazı dikkat çekici bilgileri dillendirmekte fayda vardır. Eser içerisinde dikkat çekici hususlardan biri Bâtinilerin faaliyetleri hakkında bilgi verilmesidir. Bu hareketin fedailerinin prens ve krallara korku verdiği, bunların

emir aldıklarında körü körüne itaat ettikleri aktarılan bilgiler arasında yer alır. Bu gurubun “Tonidandşah” adlı bir müstahkem mevkie sahip olduğu da belirtilmekte olup, adı geçen bu yer herhalde “Alamut Kalesi” olmalıdır.

Ele aldığımız bu kitabın “Tatarların eşkâli/ Muhtasar Tasviri” adlı bölümünde Tatarların yüzlerinin tüysüz, gözlerinin küçük ve çekik, seslerinin ise ince ve keskin olduğunu aktarması önemlidir. Yine aynı bölüm başlığı altında Gengiz Han’ın soyunun nurdan gelmiş olduğu efsanesi hakkında bilgiler verilmektedir. Aynı zamanda lisanlarının kaba ve anlaşılmasız olarak değerlendirilmesi ve buna örnek vermek amacıyla 50 kelimenin okunuşunun anlamları ve transkripsiyonu ile verilmesi, Moğolca bazı kelimelerin aydınlatması bakımından önemlidir.

Yazarın bize aktardığı ve tarihçiler tarafından tartışılan bir konu da Sartak’ın vefatı hadisesidir. Sartak’ın Hıristiyan olduğu herkesçe bilinen bir gerçektir. Batu öldüğünde Sartak, babasına yakın olan Mangu Han’ın yanına gitmiştir. Bu kişinin dönüşte veya Volga çevresine döndüğünde vefat ettiği bilinir. Kiragos’a göre Sartak, Müslüman amcaları Berke ve Barkacar tarafından zehirlenerek öldürülmüştür. Yazar, Bağdat’ın alınması hadisesinden bahsederken halifenin esir alındığında atlar tarafından çiğnenerek öldürülmesi konusunda halifenin Hülâgü tarafından öldürüldüğünü söylemektedir. Hatta Hülâgü ağzından halifeye “Seni kendi ellerimle öldürmem senin için şereftir” şeklinde bir cümle söylendiğini aktarmaktadır.

Kitabın özeti ve aktardığı dikkat çekici kısımları belirttikten sonra kitabın eleştirisine geçebiliriz. Genceli Kiragos’un “Moğol İstilasası (1220-1265)” kitabı, içerdiği bilgiler ile kitabın genel başlığının vadettiklerini karşılaması bakımından okuyucuyu tatmin edecek bilgiler vermektedir. Özellikle bu kitap, Türk tarihçiliği açısından ana kaynak niteliği taşımaktadır. Eseri günümüz Türkçesine aktaran ve notlandıran kişilerin, kitabın akıcı ve anlaşılır bir seviyede olmasını sağlamaları bir başarıdır. Kitap içinde bulunan dipnotlar bazen konudan uzak bilgiler içerse de okuyucuya araştırma zahmeti vermeden bilgiler sunduğu için önemlidir. Kitabın ana başlığı altında verilen alt başlıklar içinde aktarılan bilgiler bazen başlığın sınırları dışına çıkabilmektedir. Bu durum fazlaca alt başlığa sahip olan kitabın bazı yerlerinde bütünlüğü bozmaktadır.

Kitabın çevirme işleminin başarısı herhalde yazarın edebi yönünün güçlü olmasından da kaynaklanmaktadır. Yazar önemli seviyede benzetme sanatına başvurmuştur. Özellikle Moğolların fazla sayıda olmasını kuma ve çekirgeye benzetmesi önemlidir. Aynı zamanda yazı içerisinde tarihsel karşılaştırmalar da görülmektedir. Yazarın bu başarısının yanında Ermeni takvimine göre olayların yaşandığı zamanların tarihlerinin verilmesi, dönemin kronolojisinin takip edilmesi ve tarihsel olayların zaman diliminde yerini saptanması açısından önemlidir. Bu eser içerisinde sadece Moğollar hakkında değil Altın Orda, Memlük, İlhanlı, Harzemşah gibi devletlerin yaşadığı bazı olaylar hakkında bilgiler aktarması da kitabın öne çıkan bir özelliğidir.

Kitabın başka bir özelliği ise resmi devlet kayıtlarında az rastlanan veya önemsenmeyen toplumsal yaşam hakkında bilgiler içermesidir. Bu bilgiler insanların hisleri ve duygularını anlamamız açısından önemlidir. Kiragos’un yaşanan olaylara şahit olması ve Moğol devleti içinde kısa bir dönem de olsa görev alması onun aktardığı bilgilerin değeri açısından önemli bir yer teşkil etmekte olup, eser bu özelliği dolayısıyla kaynak kitap sıfatına yakışan bir kitap özelliği kazanmaktadır.

Kitap bölümleri arasında geçişlerin yazı ile değil başlıklar ile yapıldığını da belirtmekte fayda vardır. Özellikle alt başlıkların fazla olması ve istenilen bütünlükte olmaması kitabın bazı kısımlarının anlaşılmasını engellemektedir. Fakat bu sorun açıklayıcı dipnotlarla günümüz Türkçesine aktaranlar tarafından önlenmeye çalışılmıştır. Bu dipnotlandırmada kullanılan kaynakların bibliyografya kısmında belirtilmesi de araştırmacıya kaynaklar hakkında bilgi vermesi açısından önemlidir.

Moğolların okçu millet olarak anıldıkları bilinmektedir. Herhalde Moğolların bu özelliğinin vurgulanması amacıyla kitap kapağında geriye doğru ok atan bir atlının tasviri kullanılmış olsa gerekir. Fakat kullanılan bu tasvirin İslamiyet Öncesi Türk tarihiyle ilgili olduğu bilinmektedir. Bu resmin kullanılması Moğolların okçu özelliğini vurgulasa da okuyucuyu yanıltabilecek bir hatadır.

Moğollar hakkında değerli tarihsel bilgiler veren bu kitap içerisinde bazı eksiklikler de görülmektedir. Bu kitap içerisine olayların daha iyi anlaşılması için bir harita eklenmesi coğrafyanın anlaşılması açısından iyi olabilirdi. Bunun yanında eseri günümüz Türkçesine çeviren kişilerin, kitap hakkındaki yorumları ve neden bu kitabın çevrildiği hakkında fikirlerinin de aktarılması gelecekte kitap çevirmek isteyen kişilere yol gösterebilirdi. Kitabın tam olarak orijinal metne bağlı kalınmadan çevrildiği de unutulmamalıdır. Bazı dipnotlarda, bölümlerin çevrilmesinin nedeni olarak yazılanların Moğol tarihi ile alakası olmaması gösterilmiştir. Dipnotlardan anladığımız başka bir olay ise kitap çevirisinde farklı nüshaların karşılaştırılmalı olarak incelendiğidir.

Bu kitap sadece bir tarih kitabı olmayıp içinde barındırdığı bilgiler halk bilim, uluslararası ilişkiler, dinler tarihi gibi sosyal bilimler ve askerlik sanatı gibi farklı disiplinler için de faydalı bilgiler içermektedir. Bu açıdan kitap akademik araştırmalara kaynaklık edebilecek bir eserdir. Bu tarzda önemli eserlerin çevrilmesi teşvik edilmeli ve Türklerin başvurabileceği ana kaynak sayısı artırılmalıdır.